

Zmínky o profesních organizacích horníků jsou ve všech báňských zákonících, počínaje Ius regale montanorum. Na počátku se seskupovaly několikačlenné kolektivy, před nedávnem, za socialismu, už existovalo pouze masové povědomí příslušnosti důlních dělníků k hornictvu, jako ke stavu. Nepřetržitá linie skupinového profesionálního společenství tedy nakonec dospěla od středověkých havířských pořádků až k hornickým brigádám socialistické práce.

Havířské pořádky

Nespokojenost horníků obvykle vyvrcholila havířskou bouří, které se v Jáchymově projevily již v letech 1521, 1523 a zejména 1525. Tyto na svou dobu poměrně dobře organizované vzpoury přinutily vrchnost i těžaře k určitým ústupkům. Mluvčím hornických požadavků byly havířské pořádky.

Práce v podzemí si pro svou specifickou vynucovala už od středověku vlastní systém organizace práce. Navíc hornictví, vyžadující značnou zručnost a dovednost pracovníků, bylo od počátku budováno na základech mezinárodní spolupráce. Bylo samozřejmé, že nejzkušenější havíři byli povoláváni do nově otvíraných dolů z mnohdy i značně vzdálených zemí. Při nebezpečné práci proto byla důležitá zejména vzájemná solidarita, ze které vyplývala i nutnost ochraňovat stavovské výsady a upevňovat stavovskou prestiž. Základním stavebním kamenem vzniku svépomocné organizace horníků se proto stala snaha poskytnout svým členům alespoň minimální sociální ochranu, neboť společenský systém, ve kterém žili, toto nezaručoval. Činnost těchto organizací začaly upravovat stanovy horních pořádků, později stanovy bratrských pokladen, kdy nejdůležitějším bodem byla péče o nemocné a práce neschopné. Zpočátku nemuseli být členy pořádku jen havíři. Mohli se jimi stát i měšťané a důlní dozorcí, ale v každém případě se muselo jednat pouze o „lidi pověstí dobré“. Od druhé poloviny 16. století však převážil zájem, aby organizovaní byli všichni havíři, neboť převážně již šlo o námezdně pracující. Jednak se vybralo více na příspěvcích, jednak se dali lépe ovládat. V šedesátých letech 16. století bylo dokonce nařízeno, aby neorganizovaní havíři byli propuštěni z práce.

V Jáchymově vznikla havířská organizace již před r. 1518. Roku 1525 měl pořádek již prapor, pečeť a pokladnu, které byly pod dozorem starších pořádku a městské rady. Členy jáchymovského pořádku byli voleni vedle starších i mladší nad havíři, ale Šlikové nikdy nepřipustili, aby se tito stali skutečnými vůdci horníků. Jejich povinností naopak bylo odhalovat mezi havíři nespokojenost a zabráňovat reptání a bouřím. Když převzal Jáchymov král, dostal se pořádek pod dozor královských úředníků a pečeť, prapor i pokladna se nesměly použít bez vědomí úředníků.

Hlavním příjmem jáchymovského pořádku byly příspěvky, které odevzdávali jeho členové ze své mzdy. Tyto příspěvky srážel ze mzdy šichtmistr a odevzdával je do bratrské pokladny, přičemž čtvrtletně se podávalo vyúčtování báňskému úřadu. Havíři byli povinni odvádět z jednoho zlatého mzdy jeden krejcar, později krejcarey dva. Do pokladny jáchymovského pořádku pochopitelně plynuly i zisky z podnikání, neboť ve vlastní režii vedl obchod lojem,

Aufgerichte handlung
zu notdurft vnd forderung des
Bergwerkes Neben zuvor angenomner vnd
aufgegangner Ordnung / In S.
Joachims Thale.

titulní list jáchymovského hornického pořádku
z roku 1532

prachem, železem a jinými hornickými potřebami. Do r. 1806 vykázal tento obchod zisk přes 37 000 zlatých. V 18. století byl v Jáchymově při bratrské pokladně zaveden i obchod s obilím, který měl zajistit havířům levnější chléb. Chléb se jim vydával týdně v dávkách, které na ně připadaly podle jejich mzdy. Když ale cena obilí stoupla, dostávali havíři méně chleba.

Horník, který utrpěl v práci úraz, dostával od těžařstva po dobu čtyř až osmi neděl mzdu a příspěvek na lékaře. Podpora nemocným havířům z bratrské pokladny byla spíše charitativního rázu, na živobytí nemohla stačit a dokonce se měla vracet. Proto v návrhu opraveného jáchymovského řádu z r. 1582 bylo stanoveno, aby se léčebné vyplácelo havířům z tzv. kvatembrových peněz, tj. dávek, které byly určeny na vydržování určitých báňských pomocných úředníků. Původně to bylo půl peníze týdně z každého dolu, později sedm penízů čtvrtletně z každého dolu a míry. Tento návrh však nebyl realizován.

S úpadkem hornictví upadaly i havířské pořádky, takže v 18. století byla jejich práva pouze formální. S postupujícím rozvojem feudálního hornictví se stávaly i pracovní podmínky čím dál horší, takže na počátku 19. století dostávali v Jáchymově dva havíři pracující na jedné čelbě lůj jen do jednoho kahance a dokonce se pracovalo v úkolu 12 hodin denně. Když se havíř v práci zmrzačil, byl poslán na žebrotu.